

Extended Abstract

Description and Analysis of the Dezhkordi Dialect

Akbar Raisian

PhD Student in Department of Persian Language
and Literature, University of Qom, Iran

[See 462@yahoo.com](mailto:462@yahoo.com)

Mahmoud Mehravaran¹

Professor, Department of Persian Language and
Literature, University of Qom, Qom, Iran

mehravaran72m@gmail.com

Baha'eddin Eskandari

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Qom, Iran

bahaeddinEskandari@gmail.com

Review History:	Received: 2026-04-25	Abstract This article provides a linguistic description and analysis of the Dezhkordi dialect, a valuable variety of Southern Luri spoken in the town of Dezhkord, Eqlid County, Fars Province, Iran. The study aims to document, preserve, and explain the structural characteristics of this dialect. The research data were obtained through extensive fieldwork and the collection of more than one thousand authentic lexical items from native speakers. The data were subsequently analyzed using a descriptive-analytical approach. The findings indicate that the Dezhkordi dialect belongs to the Southwestern branch of the Iranian languages. Despite its historical affinity with Standard Persian, it exhibits distinctive phonological, morphological, and syntactic features. At the phonological level, processes such as deletion, substitution, metathesis, assimilation, dissimilation, and vowel fronting occur with high frequency. Morphologically, verbal structures—particularly those associated with past and future tenses—the use of specific auxiliary verbs, variations in personal endings, and distinctive infinitive forms reveal the dialect’s historical links with Middle Persian. Syntactically, the precedence of verbs over other sentence constituents, the distinctive distribution of clitic pronouns, and the specialized use of prepositions constitute notable characteristics of the dialect. Furthermore, the analysis of the lexicon, including classifiers and indigenous units of measurement, reflects important aspects of the region’s economic, social, and cultural life. The results demonstrate that the Dezhkordi dialect constitutes a valuable repository of archaic linguistic elements. Its documentation and analysis can contribute to the preservation of linguistic diversity, a deeper understanding of the historical development of Persian, and the utilization of indigenous lexical resources for word formation and language planning.	Keywords: Dezhkord Folklore Dialectology Southern luri Lexicology
	Revised: 2026-06-06		
	Accepted: 2026-06-17		
	How to cite this article: Raisian, A, Mehravaran, M., Eskandari. B (2026). Description and Analysis of the Dezhkordi Dialect. <i>Journal of Linguistics & Iranian Languages</i> , 10(4), 77-96. doi: https://doi.org/10.22099/jlil.2026.55833.1469		
 COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.			

¹ Corresponding author

Introduction

Dezhkord, a district of Eqlid County in Fars Province, is a land with an ancient history and long-standing civilization. Situated at the northwesternmost part of Fars Province, at the intersection of the provinces of Fars, Kohgiluyeh, and Isfahan, it lies within the continuation of the Zagros mountain range and the watershed of Mount Dena. Historically, it has been part of the frontier region known as the “Six Districts” (Shesh-Dangeh) of Fars. Throughout history, Dezhkord has served as a crossroads for migration and settlement by various ethnic groups, tribes, and clans. Today, it encompasses fourteen neighborhoods and villages and is home to groups of Bakhtiari, Qashqai, Circassian, Baseri, Bougar, Olad, Vanda, Khajeh, Sadat, and others. As a result of this ethnic diversity, the interaction and convergence of different accents and dialects have led to the emergence of a distinctive speech variety known as the Dezhkordi dialect. While Standard Persian serves as the official, administrative, and educational language of the inhabitants, they commonly use a Lori dialect in everyday communication. It is generally believed that the long-established populations of the frontier regions of Fars, including the Six-District and Four-District frontier areas, have traditionally spoken Lori and the so-called Sarhadi accent. The Sarhadi accent is considered a subvariety of Lori, distinguished from Bakhtiari and Boyer-Ahmadi speech by noticeable lexical and phonetic differences. Like many other dialects, the Dezhkordi dialect continues to undergo linguistic change over time.

Materials & Methods

This study aims to provide a linguistic description and analysis of the Dezhkordi dialect, one of the valuable varieties of Southern Lori, with the goals of documentation, preservation, and structural analysis. The dialect exhibits distinctive features in vocabulary, grammar, and phonology. The primary objective of this research is to examine its linguistic structure, usage patterns, characteristic features, and historical formation. Following extensive fieldwork, the collection of substantial phonological, morphological, and syntactic data, and the compilation of more than one thousand authentic Dezhkordi lexical items, the characteristics of the dialect were systematically analyzed. Scientific documentation and description of this dialect constitute an essential step toward preserving linguistic diversity and deepening our understanding of Iran’s rich cultural and historical heritage. The present study is grounded in descriptive linguistics. To introduce and describe the dialect, its phonological, lexical, morphological, and syntactic systems were examined. The statistical population consisted of approximately one thousand native speakers of Dezhkord from different age groups and both genders. Following data collection, slightly more than one-third of the dataset was selected through purposive sampling, with priority given to speakers possessing strong linguistic competence and extensive familiarity with local speech patterns, thereby enhancing the reliability of the analysis and classification of the data.

Results & Discussion

Characteristics of the Dezhkordi Dialect

From the perspective of historical linguistics, Lori dialects and languages—including Southern Lori and Bakhtiari—are generally classified within the Southwestern Iranian branch. Consequently, they are closely related to Persian and, together with Persian, Dari, and Tajiki, represent continuations of the Southwestern Iranian linguistic tradition. Historically, therefore, they belong to the same language family as Persian. The Dezhkordi Lori dialect likewise represents a historical continuation of the Southwestern Iranian language family, deriving from linguistic varieties that, like Persian, originated from Middle Persian (Pahlavi). Accordingly, the grammatical system of Lori shares many similarities with Persian, and numerous Lori

lexical items continue to preserve forms that closely resemble Middle Persian. Naturally, this dialect exhibits both similarities and differences with Standard Persian. Some of these features can be observed in its phonological system.

Vowels

The vowel inventory of the Dezhkordi dialect includes the following:

1. Short /a/: *asp* (“horse”)
2. Long /a:/: *ba:da* (“later”)
3. /e/: *Ebrām* (“Ebrahim”)
4. /o/: *Omar*
5. /ɑ:/: *āsemun* (“sky”)
6. /i/: *inja* (“here”)
7. /u/: *u* (“he/she”), *bun* (“roof”)
8. /ow/: *tow* (“fever”), *ow* (“water”)
9. Mid-back vowel /o/: *xola* (“crooked”)
10. /uw/: found in a limited number of words such as *juwāl* (“sack”).

The Long Vowel /a:/:

This vowel appears in words that historically begin with a CVC syllable, although the third consonantal segment is no longer pronounced. Instead, the preceding short vowel /a/ is lengthened and realized as /a:/. Evidence from additional lexical items indicates that consonants such as /ʕ/ and /h/ are omitted in these environments, and the articulatory energy associated with their pronunciation is absorbed into the preceding vowel, resulting in vowel lengthening:

- *ba:da* < *baʕdā* (“later”)
- *ma:dan* < *maʕdan* (“mine”)
- *ka:ra* < *kahra*
- *da:va* < *daʕvā* (“dispute”)
- *za:la* < *Zahre*
- *za:ra* < *Zahra*

Consonants

Of the twenty-three consonants found in contemporary Standard Persian, twenty-one are preserved in the Dezhkordi dialect and are pronounced similarly. However, the consonants /ʒ/ and /q/ exhibit different realizations.

The Consonant /ʒ/

This consonant occurs in only a limited number of words and proper names. In such cases, it is typically pronounced as /j/:

- *Manije* for *Manizheh*
- *Pasāj* for *Pasāzh*

The Consonant /q/

As in several other dialects, including those of southern Fars and Southern Kurdish, the consonant /q/ may be realized as /x/ in certain contexts. For example:

- *vaxt* (“time”) instead of *vaqt*.

Additionally, the consonant /v/ may be realized as the glide /w/ in specific phonetic environments, though it does not function as an independent word-initial phoneme. An example is:

- *gowar* (“calf”).

Conclusion

Analysis of the collected field data indicates that, while the Dezhkordi dialect shares a common core with Standard Persian, it preserves a range of distinctive phonological, morphological, and syntactic features, some of which reflect archaic structures inherited from earlier stages of

Persian. At the phonological level, processes such as final consonant deletion, vowel alternation, fronting, metathesis, and assimilation constitute a coherent and systematic framework. These processes not only demonstrate the dialect's internal development but also reveal its connection to historical layers of the Persian language. Morphologically, verbal structures—particularly those associated with past tenses—the use of auxiliary verbs such as *bu* and *bid*, modifications in plural markers, and infinitive forms ending in *-ssen* reflect the continuation of Middle Persian elements and their gradual evolution within a local linguistic context. From a syntactic perspective, the precedence of the verb over other sentence constituents, the distinctive role of clitic pronouns, and the unique functions of certain prepositions contribute to a grammatical system that, while differing from Standard Persian, remains highly systematic and internally consistent. Overall, the findings demonstrate that the Dezhkordi dialect constitutes a valuable repository of Iran's linguistic and cultural heritage. Its documentation and scientific analysis are important not only for preserving linguistic diversity but also for advancing historical studies of Persian, informing language planning initiatives, and exploring the potential of indigenous lexical resources in word formation.

References

- Boroghani, F. (2004). *A Phonological Study of the Sabzevari Dialect* (Master's Thesis). Tarbiat Modares University, Tehran.
- Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Eqtedari, A. (1955). *Farhang-e Larestani*. Tehran: Jahan-e Moaser.
- Hajiani, F. (2007). "An Etymological Study of Selected Vocabulary in the Bushehri Dialect." *Journal of Social Sciences, University of Shiraz*.
- Hojabri Nobari, A. et al. (2012). "Cultural Development of Northern Fars Communities during the Bakun Period: The Mehr-Ali Mound." *Archaeological Studies*, Vol. 4, No. 2.
- Hosseini Fasaee, M. H. (2004). *Tarikh-e Farsnameh-ye Naseri* (Ed. M. Rostegar Fasaee). Tehran: Amir Kabir.
- Izadpanah, H. (1984). *Farhang-e Lori*. Tehran: Agah.
- Kalbasi, I. (1991). *Esfahani Persian*. Tehran: Institute for Cultural Studies and Research.
- Kord Zafaranloo, Aaliyah et al. (2012). "A Comparison of Consonantal Phonological Processes in the Bala-Gariveh Lori Dialect and Standard Persian." *Linguistic Research*, Volume 4, Issue 1, pp. 151-179.
- Mehravar, M. (2017). *Dialectology of Allamarvdasht*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Mehravar, M. (2021). *Saman-e Sokhan* (5th ed.). Qom: Al-Mustafa International Center for Translation and Publication.
- Modarresi, Y. (1989). *An Introduction to the Sociology of Language*. Tehran: Institute for Cultural Studies and Research.
- Moghim, A. (1994). *A Study of the Boyer-Ahmadi Dialect*. Shiraz: Navid.
- Oranskii, E. M. (1979). *An Introduction to Iranian Philology*. Translated by Karim Keshavarz. Tehran: Payam Publications.
- Parvin, M. J. (2023). *The Etymology of Lori and Non-Lori Vocabulary in Sanskrit and Sindhi Languages*.
- Raeesian, A. (2011). *Mandeh Ta Barf-e Zamin Ab Shavad*. Shiraz: Navid Publications.
- Sadeghi, A. A. (1970). "The Persian Language and Its Varieties." *Farhang va Zendegi*.
- Soroushian, J. (1991). *Farhang-e Behdinan*. Tehran: University of Tehran Press.
- Taheri, E. (2018). "On the Fronting of the Vowel /u/ in Lori and the Central Iranian Dialects."
- Vahidian Kamyar, T. (2007). *Persian Grammar 1* (9th ed.). Tehran: SAMT.
- Yule, G. (2013). *The Study of Language*. Translated by Nasrin Heydari. Tehran: SAMT.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۰، شماره ۴، پیاپی ۱۹ (زمستان ۱۴۰۴) شماره صفحات: ۷۷ - ۹۶

توصیف و تحلیل گویش دژکردی

اکبر رئیس‌یان^۱، محمود مهرآوران^{۲*}، بهاء‌الدین اسکندری^۳

۱. دانشجوی دکترای زبان و ادبیات ادبیات فارسی دانشگاه قم، قم، ایران.

۲. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه قم، قم، ایران.

۳. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه قم، قم، ایران.

چکیده

این مقاله به توصیف و تحلیل زبان‌شناختی گویش دژکردی، یکی از گونه‌های ارزشمند لری جنوبی در شهر دژکرد از توابع شهرستان اقلید استان فارس، با هدف ثبت، مستندسازی و تبیین ویژگی‌های ساختاری آن می‌پردازد. داده‌های پژوهش بر پایه مطالعات میدانی گسترده و گردآوری بیش از هزار واژه اصیل از گویشوران بومی فراهم آمده و سپس در چارچوب توصیفی - تحلیلی بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد که گویش دژکردی از شاخه زبان‌های ایرانی جنوب‌غربی است و در عین هم‌ریشگی با فارسی معیار، از ویژگی‌های آوایی، صرفی و نحوی متمایزی برخوردار است. در سطح آواشناسی، فرایندهایی چون حذف، ابدال، قلب، همگونی، ناهمگونی و پیشین‌شدگی واکه‌ها بسامد بالایی دارند. در حوزه صرف، ساخت‌های فعلی به‌ویژه در زمان‌های گذشته و آینده، کاربرد فعل‌های کمکی خاص، تغییر در شناسه‌ها و نیز صورت‌های مصدر، پیوند تاریخی این گویش را با فارسی میانه آشکار می‌سازد. در بخش نحو، تقدّم فعل بر دیگر اجزای جمله، جایگاه ویژه ضمائر پیوسته و کاربرد خاص حروف اضافه از ویژگی‌های شاخص به شمار می‌رود. همچنین بررسی حوزه واژگان، ممیزها و واحدهای بومی اندازه‌گیری، بازتابی از نظام معیشتی، اجتماعی و فرهنگی منطقه را نشان می‌دهد. برآیند پژوهش بیانگر آن است که گویش دژکردی گنجینه‌ای ارزشمند از عناصر کهن زبانی است و ثبت و تحلیل آن می‌تواند در حفظ تنوع زبانی، بازشناسی تحولات تاریخی فارسی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های واژه‌سازی بومی مؤثر باشد.

واژه‌های کلیدی:

دژکرد
فرهنگ عامه
گویش‌شناسی
گویش لری
واژه‌شناسی

تاریخچه مقاله: دریافت: ۵ اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۵

بازنگری: ۱۶ خردادماه ۱۴۰۵

پذیرش: ۲۷ خردادماه ۱۴۰۵

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: mehravaran72m@gmail.com

رئیس‌یان، اکبر؛ مهرآوران، محمود و اسکندری، بهاء‌الدین (۱۴۰۴) توصیف و تحلیل گویش دژکردی. زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی. ۱۰ (۴). ۷۷-۹۶.
doi: <https://doi.org/10.22099/jlil.2026.55833.1469>

حق نشر-۲۰۲۶ نویسنده(گان). این یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) منتشر شده است، استفاده، توزیع و تکثیر نامحدود را در هر رسانه‌ای مجاز می‌داند، مشروط بر اینکه به نویسندگان و منبع اصلی اشاره شود. هیچ اجازه‌ای از نویسندگان یا ناشر لازم نیست.

۱. مقدمه

زبان، یکی از بنیادی‌ترین عناصر هویت فرهنگی و اجتماعی هر جامعه، پدیده‌ای پویا و در حال تحول است که در گذر زمان، تحت تأثیر عوامل تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی و فرهنگی دستخوش تغییر و گسترش می‌شود. زبان فارسی نیز به عنوان یکی از زبان‌های کهن خانواده زبان‌های ایرانی، در طول تاریخ پر فراز و نشیب خود، گستره‌ای وسیع از گونه‌های زبانی را پدید آورده است. ر. ک: (اورانسکی، ۱۳۵۸) و (صادقی، ۱۳۴۹).

زبان‌ها در فرآیند تحول تاریخی خود، بر اثر عواملی همچون دوری و نزدیکی جغرافیایی، ارتباط میان گروه‌های انسانی، مهاجرت، شرایط سیاسی و اجتماعی و تغییرات فرهنگی، به گونه‌های مختلف تقسیم می‌شوند. در مطالعات زبان‌شناسی، زبان به عنوان نظامی گسترده‌تر، مجموعه‌ای از گونه‌های مرتبط را دربرمی‌گیرد و «گویش» یکی از صورت‌های آن است که در حوزه‌های واژگانی، آوایی و دستوری با گونه معیار تفاوت دارد. درخت تنومند زبان فارسی نیز شاخه‌های فراوانی از گویش‌ها، لهجه‌ها و گونه‌ها دارد که در باروری و قوام و دوام این درخت تنومند دیرینه نقش بی‌بدیل دارند و هر کدام از این گویش‌ها در خود گنجینه‌گران‌بهایی از فرهنگ و ویژگی‌های زبانی نهفته دارد. (ر. ک: مدرسی، ۱۳۶۸).

گویش دژکردی یکی از گویش‌های محلی استان فارس است که با ویژگی‌های برجسته‌ای در حوزه واژگان، دستور زبان و آواشناسی شناخته می‌شود. با وجود مطالعات محدود، هنوز بسیاری از ویژگی‌های آن مستندسازی نشده است. هدف این پژوهش، بررسی جامع ساختار و کاربردهای زبانی این گویش، نگارش ویژگی‌ها و زمینه شکل‌گیری گویش لری دژکردی است. در این پژوهش پس از تحقیقات وسیع میدانی، دریافت داده‌های فراوان و جمع‌آوری بیش از هزار واژه اصیل دژکردی، ویژگی‌های این گویش شامل نظام آوایی، واژگانی، صرفی و نحوی بررسی شده است. ثبت و توصیف علمی این گویش، گامی ضروری در جهت حفظ تنوع زبانی و شناخت هرچه بیشتر تاریخ و فرهنگ غنی ایران زمین است.

پژوهش حاضر بر پایه زبان‌شناسی توصیفی^۱ یکی از رایج‌ترین رویکردها در پژوهش‌های گویش‌شناسی است که در آن برای معرفی و توصیف این گویش، آن را بررسی کرده‌ایم. زبان‌شناسی توصیفی شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که به توصیف و تحلیل زبان آن گونه که مردم واقعاً از آن استفاده می‌کنند می‌پردازد، نه آن گونه که باید از آن استفاده شود. هدف این رویکرد، بررسی ساختارهای زبانی مانند آواها، واژه‌ها، جمله‌ها و معنا بر اساس داده‌های واقعی گفتار و نوشتار است.

درباره گویش لری به طور کلی و گویش‌های محلی لری تاکنون تحقیقات متعددی شکل گرفته است. ایزدپناه، (۱۳۶۳)، پروین و دیگران (۱۴۰۲)، کرد زعفرانلو و دیگران، (۱۳۹۱)، طاهری (۱۳۹۷) و هژبری نوبری و همکاران (۱۳۹۱) نمونه‌هایی از این پژوهش‌هاست. با وجود اهمیت زبان‌شناختی و فرهنگی گویش دژکردی، پژوهش‌های انجام‌شده درباره آن محدود بوده و بسیاری از ویژگی‌های آن هنوز به صورت جامع ثبت و تحلیل نشده است. نوشته حاضر نخستین متن درباره کلیت این گویش است. همچنین، تغییرات اجتماعی، گسترش زبان معیار و کاهش کاربرد برخی گونه‌های محلی در نسل‌های جدید، ضرورت انجام پژوهش‌های مستند و علمی درباره این گویش را دوچندان کرده است.

نویسنده اول این متن خود از گویشوران بومی و کاملاً با آن آشنا است. نویسنده اول این متن خود از گویشوران بومی و کاملاً با آن آشنا است. با توجه به جمعیت حدود ۸ هزار نفری و تنوع قومیتی علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای، جامعه آماری شامل گویشوران بومی دژکرد بود که در بازه سنی ۱۸ تا ۷۰ سال قرار داشتند و شامل هر دو جنسیت مرد (۶۰۰ نفر) و زن (۴۰۰ نفر) می‌شد. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شد تا تنوع سنی و اجتماعی و افراد با تجربه زبانی قوی و آشنا با گفتار محلی در جمع‌آوری داده‌ها شرکت کنند. با توجه به بقای گویش در گفتار نسل‌های بزرگ‌تر بیشتر ۸۰۰ نفر از سنین ۳۰ سال به بالا و اغلب مرد بوده‌اند. جمع‌آوری اطلاعات از راه مصاحبه، هم نشینی و

1. Descriptive Linguistics

هم صحبتی، مشاهده مستقیم و ثبت میدانی گفتار طبیعی با اینان و ۶۰ درصد از مردان و زنانی بوده که تحصیلات از ابتدایی تا دیپلم داشته‌اند؛ چون ویژگی‌های گویشی در این نوع از مردم بیشتر حفظ شده است. به سبب تنوع قومیتی کوشیدیم با مصاحبه با دست کم ۵۰ نفر از هر طایفه این منطقه اطلاعات گوناگون زبانی و فرهنگی بگیریم. پس از گردآوری مجموع داده‌ها که ۱۲۰۰ صفحه مطلب را شامل می‌شد، با توجه به اشتراکات و نیز دریافت اطلاعات سودمندتر، یک سوم آنها برای نمونه‌گیری هدفمند به‌کار گرفته شد تا داده‌های مربوط به افراد با تجربه زبانی قوی و آشنا با گفتار محلی در تحلیل و تقسیم‌بندی داده‌ها منظور شود. داده‌ها بادقت تحلیل انجام شد تا ویژگی‌های دستوری، واژگانی و آوایی گویش به صورت دقیق استخراج شود.

۱-۲. دژکرد

سرزمینی با قدمت و تمدن دیرینه است که در غربی‌ترین نقطه شمالی استان فارس حدفاصل سه استان فارس، کهگیلویه و صافهان و در ادامه سلسله کوه‌های زاگرس و آبریز قله دناست و از دیرباز جزء سرحد شش ناحیه (شش دانگه) فارس بوده است. (حسینی فسایی، ۱۳۸۲). دژکرد در گذر تاریخ همواره محل آمد و شد و مهاجرت اقوام و قبایل و طوایف بوده است. به‌طوری‌که امروزه دربردارنده چهارده محله و روستاست و پذیرنده طوایف و قبایلی از بختیاری، قشقایی، چرکسی، باصری، بوگر، اولاد، وندا، خواجه، سادات است و به همین سبب که همایشی از اقوام است، تاثیر و ترکیب لهجه‌ها و گویش‌ها و ایجاد یک گویش به نام گویش دژکردی حائز اهمیت است.

دژکرد تا سال ۱۳۳۸ هجری شمسی به عنوان روستایی از سرحد شش ناحیه جزء شهرستان سمیرم بود. از آن پس به عنوان یکی از روستاهای سرحد جزء شهرستان آباد و دهستان اقلید می‌شود. از دیدگاه منابع تاریخی، سرحد فارس به دو منطقه سرحد چهاردانگه و سرحد شش‌دانگه تقسیم می‌شود. سرحد چهاردانگه از چهار ناحیه تشکیل شده است و شامل ناحیه دشت اوجان، ناحیه دشت خسرو شیرین، ناحیه دشت خونگشت (خنجشت) و ناحیه دشت کوشک زرد می‌شود که همه را به نام سرحد چهاردانگه و یا چهار ناحیه می‌نامند (حسینی فسایی، ۱۳۸۲، ۹۰).

سرحد شش‌دانگه که در غرب سرحد چهاردانگه قرار گرفته و بخش‌هایی از آن در استان‌های مجاور است، نیز شامل شش ناحیه پادنا، حنا، سمیرم، فلارد، وردشت، ونک و شهرستان دهقان می‌باشد (هژبری، ۱۳۹۱، ۲۵). اقلید تا سال ۱۳۳۸ به عنوان دهستان از توابع آباد بود و در این سال به بخش تبدیل و در سال ۱۳۵۴ شهرستان شد. با تبدیل بخش اقلید به شهرستان، سرحد چهار دانگه و بلوک دژکرد نیز از توابع شهرستان اقلید به حساب آمد. در حال حاضر دژکرد جزء بخش سده از شهرستان اقلید است. اگرچه در برخی اسناد و مدارک دولتی از جمله اسناد اصلاحات ارضی، شناسنامه‌ها، نامه‌های اداری و ... دژکرد را به عنوان روستایی از سرحد چهاردانگه معرفی کرده‌اند اما در متون و منابع تاریخی، دژکرد به عنوان بلوکی در بخش غربی این سرحد واقع بوده است. سده در سال ۱۳۶۸ تبدیل به بخش شده است. از نظر تقسیمات کشوری، دژکرد تا سال ۱۳۸۲ به عنوان روستا شناخته می‌شد، در این سال به دهستان و در سال ۱۳۸۷ به شهر تبدیل شد.

۱-۳. زبان اهالی دژکرد

گرچه زبان رسمی و معیار و اداری اهالی دژکرد فارسی است اما در بین خود گویش لری دارند. (هژبری نوبری، ۱۳۹۱) هرچند باور ما بر این است که ساکنان دیرینه سرحدات فارس از جمله سرحد شش ناحیه و سرحد چهاردانگه گویش لری و لهجه سرحدی دارند. (رئیسایان، ۱۳۹۰). لهجه سرحدی از زیر مجموعه‌های گویش لری است که تفاوت محسوس واژگانی و فونیکس آن را از لهجه بختیاری و بویراحمدی متمایز ساخته است. بسا که از دیرباز ساکنان این مناطق را سرحدی می‌گفته‌اند و همچنان این قول ساری و جاری است. طبعاً این گویش نیز به عنوان گونه‌ای جغرافیایی از زبان فارسی مانند بسیاری از گویش‌ها در گذر زمان دستخوش تغییر است؛ زیرا «زبان به عنوان یک نهاد اجتماعی از یک سو برای ایفای نقش ارتباطی خود به ثبات نیاز دارد و از

سوی دیگر به موازات دگرگونی‌هایی که در سطح جامعه پدید می‌آید ناگزیر دچار تغییر می‌گردد و خود را با نیازهای اساسی منطبق می‌سازد» (مدرسی، ۱۳۶۸، ۳۲).

۲. ویژگی‌های گویش دژکردی

از دیدگاه زبان‌شناسی تاریخی، گویش‌ها و زبان‌های لری (از جمله لری جنوبی و بختیاری) معمولاً در شاخه ایرانی جنوب‌غربی طبقه‌بندی می‌شوند (اورانسکی^۱، ۱۳۵۸: ۳۳۱-۳۳۰) یعنی با فارسی خویشاوندی نزدیک دارند و همراه با فارسی، دری و تاجیکی از تداوم زبان‌های ایرانی جنوب‌غربی به شمار می‌آیند. بنابراین از نظر تاریخی به همان شاخه‌ای تعلق دارند که فارسی به آن تعلق دارد. گویش لری دژکردی نیز از دیدگاه امتداد تاریخی گونه‌ای از خانواده زبان‌های ایرانی جنوب‌غربی است؛ یعنی از زبان‌هایی که مانند فارسی از فارسی میانه یا پهلوی ساسانی ریشه می‌گیرند. «نظام دستوری لری به همین جهت با فارسی شباهت دارد و مقداری از کلمات لری هنوز به گونه فارسی میانی یا نزدیک به آن به کار می‌رود» (صادقی، ۱۳۸۰، ۳۴). طبعاً این گویش نیز مانند هر گویشی دیگر در درون خود تفاوت‌ها و اشتراکاتی با زبان معیار دارد. برخی از این ویژگی‌ها را در واحدهای گوناگون زبانی بررسی می‌کنیم:

۲-۱. آواشناسی گویش دژکردی

آواشناسی شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که به مطالعه صداها و ویژگی‌های گفتاری آنها می‌پردازد. این مطالعه از واج‌ها شروع می‌شود. با تعریف علمی یول^۲ (۱۳۹۲، ۶۹)، هر یک از اصوات تمایز دهنده معنا در زبان واج نامیده می‌شود و به بیانی دیگر واج کوچکترین واحد صوتی تمایز دهنده معنا در نمایش انتزاعی اصوات یک زبان است. در این قسمت به انواع واج‌ها در گویش دژکردی می‌پردازیم:

۲-۲. مصوت‌های گویش دژکردی:

۱. کوتاه /a/؛ اسپ. ۲. کشیده /a:/ بد (بعداً). ۳. /e/؛ ابرام (ابراهیم). ۴. /o/؛ عُمر.
 ۵. آ /a/؛ آسمون/آسمان. ۶. ای /i/؛ اینجا. ۷. او /u/؛ او، بون (بام). ۸. و /ow/؛ تَوَاتَب (أو /آب)
 ۹. مُ مجهول /o/؛ خوله /xola/؛ (کج). ۱۰. خوشه /uw/ در معدودی از واژه‌ها به همین شکل دیده می‌شود. مانند: /juwal/ جوال.
- توضیح درباره مصوت دوم - کشیده /a:/ این مصوت در واژه‌هایی ظاهر می‌شود که با هجای CVC شروع می‌شود اما واج سوم این هجا تلفظ نمی‌شود و به جای آن واج دوم یعنی مصوت کوتاه - امتداد می‌یابد و کشیده تلفظ می‌شود. با توجه به مثال‌های دیگری که در این گویش وجود دارد مشخص می‌شود که صداها و «ع» و «ه» در چنین ترکیب‌هایی تلفظ نمی‌شوند و مقدار بازدم برای تلفظ آنها در مصوت /a:/ ادغام و باعث کشش آن می‌شود:
- بدا: /ba:da/ مَدَن: /ma: da/ کَره: /ka:ra/ دَوَا: /da:va/ زَله: /za:la/ زَرَا: /za:ra/

۲-۳. صامت‌های گویش دژکردی:

از مجموع بیست و سه صامت زبان معیار امروز بیست و یک صامت آن در این گویش موجود است و به همین صورت تلفظ می‌شود اما دو صامت «ژ و ق» وضعیتی دیگر دارند. صامت «ژ» در کلمات اندکی وجود دارد؛ از جمله در اسم خاص منیژه اما این صامت به صورت «ج» تلفظ می‌شود: منیجه (منیژه)، پاساج (پاساژ)، جاندارمری (ژاندارمری).

^۱ Oranskii. E. M

^۲ G Yule

صامت «ق»: در این گویش همانند برخی گویش‌های دیگر از جمله گویش‌های جنوب فارس و نیز کردی جنوبی در برخی موارد این صامت به «خ» تبدیل می‌شود، وقت: (وخت). صامت «و/v» در برخی از ترکیب‌ها با صدای «w» تلفظ می‌شود. ولی صامت آغازین و مستقلی نیست مانند گووَر/govar/ (گوساله)

۲-۴. دگرگونی‌های واجی در گویش دژکردی

در گویش دژکرد تحولات واجی به این شرح دیده می‌شوند:

۱. حذف: صامت پایانی بدون قاعده خاصی در بسیاری از واژه‌ها حذف می‌شود: ای(این)، گا (گاو)، بگی(بگیر). اما صامت پایانی در برخی کلمات به‌ویژه کلمات یک هجایی باقی می‌ماند: روز، داس، سوز، سگ، بار، دیوار. گاهی نیز یک هجا یا صامت در میانه واژه حذف می‌شود: نزدیک (نزدیک). در این گویش در واژه‌هایی که به همخوان‌های واک‌دار ختم می‌شوند و هسته هجا در آن‌ها یکی از واکه‌های کشیده باشد، همخوان پایانی حذف می‌شود: دروغ به درو. دوغ به دو. چوب به چو. امروز به اُمرُو/ داماد به دوما. حذف d و t از خوشه‌های st و zd: مثال برای zd: دزد به دز/ یزد به یز/ مُزد به مز/ یازده به یازه/ سیزده به سیزه. مثال برای st: دست به دس/ ماست به ماس/ راست به راس/ مست به مس/ بست بس/ خداپرست-خداپرس/ جَست-جِس/وردست: وردس/هست: هِس. توضیح آن که این ویژگی که در بسیاری از گویش‌ها و گونه‌های زبان دیده می‌شود، ناشی از اصل کم‌کوشی در زبان است که شکل گفتاری آن‌ها با شکل نوشتاری متفاوت است.

۲. قرار گرفتن آوایی در برابر آوای دیگر: این فرآیند به طور چشم‌گیر در این گویش وجود دارد و برخی از واج‌ها در برابر واجی دیگر در زبان رسمی قرار می‌گیرند و درواقع به آوای دیگر تبدیل می‌شوند. مانند تبدیل «ب» به «و»: ابر/اوور/owr/، لب/لوو/low/، تبر/تور/tavar/، پیشباز/پیشواز.

۳. ابدال: یکی از پرکاربردترین فرآیندهای واجی در این گویش ابدال یعنی تبدیل واجی به واج دیگر است.

تبدیل مصوت بلند آ /a/ به او /u/: مرسوم‌ترین و پربسامدترین تفاوت فونتیکی و واکه‌ای در گویش لری دژکردی است. در این فرآیند گرچه واژه‌هایی شبیه زبان معیار نیز تغییر می‌کنند اما در برخی واژه‌های دیگر نیز تغییراتی دیده می‌شود که در زبان معیار چنان نیست: زانو: زونی/zuni/، باراندازان: باراندازون/ba:rænda:zun/، پاندازان: پاندازون/pa:ænda:zun/، خام: خوم/xum/، نام: نوم/num/، رئیسایان: رئیسایون/ræʔisun/، جامه: جومه/dʒome/، ناودان: نودو/nowdon/، تاول: تاول/tavul/، تابه، تووه /tova/، بابا، بوا/bowa/.

تبدیل مصوت آ /ā/ به آ /a/: کُلاه: کله/kolæ/، راه: ره/ræh/، چاه: چه/tʃe/، نگاه: نگه/negæ/ در این واژه‌ها (ه) تلفظ نمی‌شود.

مصوت بلند (او /u/) به (ی /i/) که قیاسی نیست. دود: دید/di:d/، کوچه: کیچه/kitʃa/، کوزه: کیزه/kiza/، بود: بید/bi:d/، دور: دیر/di:r/ البته این واج در برخی از کلمات مانند بور، تور، جور، چوب، خوب، روز، شور، گور، مور، نور، به شکل خود می‌ماند.

مصوت بلند او /u/ به /O/: کوه/کُه/koh/، شلوغ/شُلُغ/foloy/. مصوت کوتاه اُ /O/ به مصوت بلند او /u/: ناخن/ناخون/na:xun/. مصوت ی /i/ به اِ /e/: ریختن/ریختن/rextæn/، بیختن/بیختن/bextæn/. ق به گ: قوزک/گوزک/guzæk/. ف به و: افسار/اوسار/owsa:r/.

مصوت کوتاه: در گویش دژکردی، یک مصوت کوتاه در برخی واژه‌ها با زبان معیار تفاوت دارد: دشمن/دشمن/dofmen/، سوار، سوار/sova:r/، دارم، دارم/da:rom/، مرد، مرد/merd/.

تبدیل صامت غ به خ: تیغ: تیخ/ti:x/، ه به خ: بهتر: بخر/bæxtær/.

ب به ف: زنجبیل: /zændʒefi:l/ پ به ف: شیپور: /ʃaifur/ د به ت: مسجد: مسجت /mæsdʒæt/ رُشد: رشت /roʃt/

واج ب در کنار واج س به صورت پ تلفظ می‌شود: اسپ /æsp/ چسپ /tʃæsp/ کسپ /kæsp/ تبدیل ن به م قبل از ب. فرایندی است که طی آن همخوان تیغه‌ای n قبل از یک همخوان لبی به m تبدیل می‌شود. کاربرد این فرایند در گویش دژکردی فراوان است. نمونه‌های موجود این فرایند مانند زبان معیار است: پنبه به پمبه //pæmbe/ شنبه به شمبه //ʃæmbe/ دنبه به دمبه //dombe/ گنبد به گمبد //gombæd/ تنبل به تمبل //tæmbæl/ چنبر به چمبر //tʃæmbær/

۴. افعال بایست/ بایستی به بویت /boyat/ تبدیل شده است: بویت بری /boyat beri/ (باید بروی)، فعل شاید به شات تبدیل شده است: شات رفته بو (شاید رفته باشد).

۵. خنثی شدگی بین r و l: واج‌های l و r در بسیاری از مشخصه‌ها با هم مشترکند؛ در نتیجه در فرایندهای واجی مشترک، شرکت می‌کنند (بروغنی، ۱۳۸۳، ۶۸). منظور از خنثی‌شدگی^۱ بین /r/ و /l/ این است که در برخی گویش‌ها تمایز آوایی میان این دو واج از بین می‌رود و گویشوران آن‌ها را به جای یکدیگر به کار می‌برند یا هر دو را به یک آوا تبدیل می‌کنند. از آنجا که /r/ و /l/ در ویژگی‌هایی مانند «روان بودن و همخوان بودن» مشترک‌اند، در بعضی گویش‌ها امکان خنثی‌شدگی میان آن‌ها وجود دارد. به استناد فرهنگ زبان پهلوی این دو همخوان روان در گذشته یک واج بوده‌اند به همین دلیل به طور متناوب به جای یکدیگر به کار می‌روند (سلیمانی، ۱۳۹۱، ۶۱). این خنثی‌شدگی در گویش دژکردی کاربرد دارد. از این قبیل: برگ به بلگ /bælg/ مرحم به ملحم /mælhæm/ زهره به زهله /zæhlæ/ قیر به قیل /yil/ تار به تال /ta:l/

۶. ناهمگونی: ناهمگونی تاثیر یک واحد آوایی بر نحوه تولید واحد آوایی دیگر و متفاوت کردن آن واحد است. در این گویش تولید پی‌درپی دو همخوان سایشی s و p برای گویشوران مشکل است و همین امر موجب بروز فرایند واجی ناهمگونی می‌شود. کاربرد این ناهمگونی در قدیم بیشتر بوده ولی اکنون محدود است. اصفهان به اصپهان /æspeha:n/ اسفندیار به اسپندیا /æspændija:r/ اسفند به اسپند /æspænd/ اسفناج به اسپناج /æspæna:dʒ/ همگونی: ۷.

پیشین شدگی واکه‌های O و u: درباره گویش‌های لری مک کینون (۲۰۰۲) معتقد است واکه‌های آغازی O , u پیشین شده و به i تبدیل شده‌اند و این دگرگونی نوعی همگونی است. وی برای پیشین شدگی این دو واکه، واژه‌هایی مانند: بی /bi/ (بود) دید /did/ (دود) دیر /dir/ (دور) و پیل /pil/ (پول) و زی /zi/ (زود) را مثال آورده است. در همه مثال‌های وی در فارسی میانه u به i تبدیل شده. در جدول مقایسه‌ای زیر بخشی از واژه‌های پیشین شده دژکردی در مقایسه با کاربرد آنها در فارسی معاصر، فارسی میانه و باستان آمده است. (آوانگاری فارسی میانه و باستان مکنزی، ۱۹۷۱، ۹۴۰ (طاهری، ۱۳۹۷، ۵۰).

جدول ۱.

مقایسه واژه‌ها

فارسی معاصر	لری دژکردی	فارسی میانه	ایرانی باستان
دور	دیر /dir/	/Dur/	دورتا /durta/
بود	بی /bi/	/Bud/	بوتا /bota/
دود	دید /did/	/Dud/	دوتا /duta/
خون	خین /khin/	/Khun/	خون /hwahuni/

1. neutralization

فارسی معاصر	لری دژکردی	فارسی میانه	ایرانی باستان
زانو	/zoni/ زونی	/Zanug/ زانو	/janu/ زانو
گه	/gi/ گی	/Guh/ گوه	/guoa/ گوه
یوغ/جوغ	/ji/ جی	/Jug/ جوغا	/yuga/ جوغا
ستون	/sotin/ ستین	/Stun/ ستون	/stuna/ ستون
بلوط	/balit/ بلیط		
پوسیدن	پیسیدن		/puehsa/ پوسا

ناگفته نماند پیشین شدگی u در واژه‌هایی اتفاق افتاده که u در آنها بازمانده فارسی میانه u و ایرانی باستان u بوده است در حالی که واژه‌هایی که u را بدون پیشینه شدگی دارند بازمانده فارسی میانی O و ایرانی باستانی au هستند مثل: دو (دوغ)، رو (رود)، بو (رایحه)، موری (مورچه)، درو (دروغ). (طاهری، ۱۳۹۷، ۱۶).

۸. قلب: فرهنگ کریستال، قلب را جا به جایی در توالی اجزای جمله می‌داند که بیشتر در آواها دیده می‌شود (Crystal، ۲۰۰۳، ۲۹۰). نمونه‌های گویشی: قفل به قلف / سطل به سلط / طفل به طلف / صفر به صرف / کسر به کرس / فخری به فرخی / کبریت به کربیت.

۹. افزایش: در این فرآیند اغلب واجی به پایان واژه افزوده می‌شود که شکل کهن واژه را تداعی می‌کند: بالش به بالشت / خورش به خورش / پرورش به پرورش.

۳. واژه‌ها

در این بخش به بررسی برخی از انواع واژه در گویش دژکردی می‌پردازیم.

۳-۱. گروه‌های فعلی:

زمان و شخص و شمار در افعال این گویش همانند زبان معیار است؛ تفاوت در نوع تلفظ و دگرگونی‌های آوایی و چگونگی صرف افعال در زمان‌ها و گونه‌های مختلف آن است.

گذشته ساده: ساخت این زمان در زبان فارسی این گونه است: بن ماضی + شناسه‌های ماضی. (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۷: ۳۷). در گویش دژکردی، در شناسه دوم شخص جمع به جای «ید»، «یت» و سوم شخص جمع به جای ند، ن است. مانند:

جدول ۲

فعل گذشته ساده

خوندم /khondom/	خوندیم /khondim/
خوندی /khondi/	خوندیت /khodit/
خوند /khond/	خوندن /khondn/

بن: خوند، شناسه‌ها: م، ی، -یم، یت، ن

جدول ۳

صرف فعل رفتن به زمان گذشته ساده:

رتم /ratom/	رتیم /ratim/
رتی /rati/	رتید(رتیت) /ratid/t/
ره /ra/	رتن /ratn/

گذشته التزامی: در زبان فارسی ساخت گذشته التزامی این گونه است: صفت مفعولی (بن ماضی + ه) + کمکی باشم، باشی، ... (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۷: ۳۷). در گویش دژکردی فعل کمکی این زمان به جای باش، «بو» برای مفرد و «بوی» برای جمع به کار می‌رود:

جدول ۴

گذشته التزامی

خونده بوم /bum/	خونده بیم /baim/
خونده بیی /bay/	خونده بییت /bait/
خونده بو /bu/	خونده بون /bun/

صفت مفعولی: خونده، فعلهای کمکی: بو، ب، ب، ب، ب، شناسه‌ها: م، ای /ay/، و، یم /aim/، یت /yit/، بون /bun/.

گذشته بعید: در زبان فارسی ساخت این زمان این گونه است: صفت مفعولی + کمکی بود + شناسه‌ها. (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۷: ۳۷)

در گویش دژکردی به جای کمکی بود از «بید» استفاده می‌شود.

جدول ۵

گذشته بعید

نوشته بیدم /bidom/	نوشته بیدیم /bidim/
نوشته بیدی /bidi/	نوشته بیدید (بیدیت) /bidit/
نوشته بید (بی) //bi/	نوشته بیدن /bidn/

فعل کمکی: بید، شناسه‌ها: م، ی، -، یم، ید (یت)، - ن.

گذشته استمرار: نشانه «می» + گذشته ساده. (مهرآوران، ۱۴۰۰: ۴۴) در گویش دژکردی برابر آنچه گفتیم به جای نشانه «می» از ای استفاده می‌شود.

جدول ۶

گذشته استمرار

ایگوتیم /igotim/	ایگوتوم /igotom/
ایگوتیت /igotit/	ایگوتی /igoti/
ایگوتن /igotn/	ایگوو /igoo/

نشانه: ایی، بن: گوت، شناسه‌ها: م، تی، وو، یم، یت، ن.

گذشته مستمر: ساخت گذشته مستمر در زبان فارسی: کمکی داشت + شناسه‌ها + گذشته استمرار. (مهرآوران، ۱۴۰۰: ۴۴)

در گویش دژکردی از همین ساخت تبعیت می‌شود. با تغییری در فونتیک صامت «ت» در کمکی داشت در اول شخص مفرد: داشتَم به جای داشت:

جدول ۷

گذشته مستمر

داشتیم اینوشتیم /dashtim inwshtim/	داشتم اینوشتم /dashtom inwshtom/
داشتید (یت) اینوشتیت /dashtit inwshtit/	داشتی اینوشتی /dashti inwshti/
داشتن اینوشتن /dashtn inwshtn/	داشت اینوشت /dasht inwsht/

فعل کمکی: داشت، شناسه‌ها: م، ی، یم، ید(یت)، ن.

گذشته نقلی: بن ماضی + افعال کمکی (ام، ای، است، ایم، اید، اند). (مهرآوران، ۱۴۰۰: ۴۴) در گویش دژکردی افعال کمکی این فعل از این قرارند: مه /me/، یه /ye/، ه /e/، ایمه /ime/، ایته /ite/، نه /na/.

جدول ۸

گذشته نقلی

/kashtime/ کاشتیمه	/kashteme/ کاشتمه
/kashtite/ کاشتیته	/kashtiye/ کاشتییه
/kashtene/ کاشتنه	/kashte/ کاشته

در مضارع اخباری، ایی به جای می (نشانه اخباری) کاربرد دارد: ایرم به جای می‌روم. صرف مصدر نوشتن به زمان مضارع اخباری به گویش دژکردی:

جدول ۹

مضارع اخباری

/inewisim/ اینویسیم	/inewisom/ اینویسوم
/inewisit/ اینویسیت	/inewisi/ اینویسی
/inewisen/ اینویسن	/inewise/ اینویسه

شناسه سوم شخص مفرد معمولاً «ه» ناملفوظ است و در سوم شخص جمع «ن» است. مصدر رفتن در حال التزامی با زیرساخت‌های معنایی شک، شرط، آرزو چنین است: شک (شات، شاتم)، شرط (آیه). در لهجه‌های باصری و بوگری (آر)، آرزو (خاشکه) و در لهجه‌های بوگری و باصری (شالا)

جدول ۱۰

فعل مضارع التزامی

/bearaim/ بریم	/bearam/ برم
/bearait/ بریت	/bearai/ بری
bearan/ برن	/beara/ بره

نشانه التزامی ب و شناسه‌ها (م، ی، ه، یم، یت، ن).

صرف شنیدن به زمان مضارع مستمر (فعل کمکی دار + شناسه‌ها + حال اخباری

جدول ۱۱

مضارع مستمر

/darimishnofim/ داریم ایشنفیم	/daromishnofom/ دارم ایشنفم
/daritishnifit/ داریت ایشنفیت	/dariishnofi/ داری ایشنفی
/darnishnifen/ دارن ایشنفن	/dareishnife/ داره ایشنفه

نشانه: فعل کمکی دار، شناسه‌ها: م، ی، ه، یم، یت، ن.

صرف افعال در زمان آینده:

در زبان فارسی زمان آینده از فعل کمکی خواه و شناسه به اضافه بن ماضی تشکیل شده است (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۷: ۳۸). ولی در عمل این نوع صرف رایج نیست، اغلب برای زمان آینده همان مضارع اخباری کاربرد دارد. فعل آینده (فعل کمکی ایخ + شناسه‌ها + حال التزامی)

جدول ۱۲

مضارع اخباری به جای آینده

/ikhaymberaem/ ایخیم بریم	/ikhamberam/ ایخام برم
/ikhait beraet/ ایخیت بریت	/ikhayberay/ ایخی بری
/ikhan beran/ ایخان برن	/ikhabera/ ایخا بره

فعل کمکی: ایخ، شناسه‌ها: آم، ی، ا، یم، یت، ان. فعل امر: در زبان فارسی فعل امر از پیشوند «ب» به اضافه بن مضارع و شناسه ساخته می‌شود و دو شخص و شمار بیشتر ندارد: دوم شخص مفرد و جمع: برو، بروید (مهرآوران، ۱۴۰۰: ۴۷). در گویش دژکردی به ترتیب: بر و بریت، خوانده می‌شود. فعل نهی: از پیشوند «ن» و بن مضارع و شناسه: نرو، نر، نروید/ نریت. فعل مرکب:

نکته درخور اعتنا درباره کاربرد فعل‌های ساده و مرکب این است که گاهی به جای فعل ساده، فعل مرکبی به کار می‌رود که از بن مضارع و یک فعل ساده استفاده می‌شود. این عمل معمولاً در فعل‌هایی صورت می‌گیرد که بن مضارع آنها یک هجا دارد: «رو کن» به جای «برو»، «خو کن»: بخواب، به جای خواب کردن. فعل‌های یک شخص /یک شناسه: ساخت این فعل‌ها شکل ویژه‌ای دارند که مجموعاً مفهوم یک فعل را می‌رسانند اجزای سازنده این فعل عبارتند از: اسم/ صفت + ضمیر پیوسته شخصی + فعل سوم شخص مفرد مانند: «سردم می‌شود»، «گرمش می‌شد» (همان: ۶۳). تعدادی از فعل‌های یک شخصه در گویش دژکردی: «زهلُم رَ، زهلش رَ، زهلمون رَ...» «چاره م نی کنه»، «چاره ت نی کنه» ... صَورُم نی، صَورِت نی، جالب اینجاست که برخلاف زبان رسمی امر این فعل نیز صرف می‌شود صورت بو (صبر کن)، صورتون بو (صبر کنید).

۲-۳. اسم

- ویژگی‌های مصدر: در فارسی دری مصدرها به تن یا دن ختم می‌شود. در فارسی پهلوی همه مصدرها به تن ختم می‌شده است. مثل داتن (دادن)، خورتن (خوردن). شماری از مصادر لری به جای (استن) دری به «سن» ختم می‌شود که در آنها حرف «ت» به «سن» بدل می‌شود و تشدید به وجود می‌آورد (پروین، ۱۴۰۲، ۶). در گویش دژکردی نیز این گونه است و می‌توان با صرف مصدرها و اندکی تامل پلی به فارسی پهلوی و دری زد و ارتباط ناگزیر این گویش را با زبانهای دیرین دریافت. اینک به نمونه‌هایی از مصادر دژکردی استناد می‌شود.

اِشکسَن: شکستن؛ بَسَن: بستن؛ جَسَن: جستن؛ خندسَن: خندیدن؛ دَوَسَن: دويدن؛ دَوَسَن: دانستن؛ گِریسَن: گریستن؛ رِیسَن: رسیدن.

مصادری که در فارسی دری منتهی به ایدن بوده و جزء اصلی آنها مختوم به صدای آ /a/ است در گویش لری این صدا به /o/ تبدیل شده است. در گویش دژکردی نیز نمونه‌های فراوانی هست: پاییدن-پویدن / زاییدن-زویدن / ساییدن-سویدن.

مصادر منتهی به پسوند اش /esh/ در فارسی دری در گویش لری منتهی به پسوند اشت /esht/ می‌باشد. در گویش دژکردی از این نمونه‌ها یافت می‌شود: لرزش - لرزشت /جنبش - جنبشت/ غرّش - غرشت. در گویش لری اسم مصدرهای منتهی به پسوند ای فراوانند مانند سوزی (سبزی) - این پسوند در فارسی میانه /ihi/ بوده است. مثل آپاتیه (آبادی). بسیاری از اسم‌ها در این گویش با زبان معیار متفاوت و به گدشته فارسی نزدیک هستند. در جدول زیر مقایسه‌ای بین برخی از واژه‌ها در این گویش با زبان معیار صورت گرفته است.

جدول ۱۳

مقایسه و ریشه شناسی

واژه دژکردی	فارسی معیار	ریشه	منبع
آربیز/arbiz/	الک/آرد بیز	آرد، فارسی میانه، ایرانی باستان /arta/ و صفت مفعولی کوفته مشتق از /arta/ سنسکریت، بیز(ویز) بیختن فارسی میانه	(حاجیان، ۱۳۸۶: ۳)
اندید /andid/	اندودن، گل مالی/مالیدن گل و گچ و مانند آن بر دیوار و بام	فارسسی میانه /handudan/ مشتق است از ایران /hamduta/	(همان، ۲۰)
اشکفت /eshkaft/	غار/شکاف و سوراخ کم عمق	/Skaft/ شکاف، مشتق از ایرانی باستان /eshkaft/	(ایزدپناه، ۱۳۶۳، ۵)
پرس /beres/	وجب	فارسی میانه /widest/	(مقیمی، ۱۳۷۳، ۱۱۵)، (کلباسی، ۱۳۷۰، ۲۱۷)
پتیاره /patyara/	روسی/ زن بدکاره	فارسی میانه /patyarag/ دشمن، ضد، مخالف، پیشوند /pati/ بر ضد کسی و /ar/ حرکت کردن	(حاجیان، ۱۳۸۶، ۳)
هپرون /haparun/	ربودن/ غارت کردن	فارسی میانه /appurdan/	(مقیمی، ۱۳۷۳، ۱۵۱) (کلباسی، ۱۳۷۰-۲۰۲، ۱۳۷۰-۲۰۲)
دردن /derdan/	پاره کردن	فارسی میانه	(سروشیان، ۱۳۷۰، ۷۶)، (مقیمی، ۱۳۷۳، ۱۵۷)
دخت /dokht/	دختر	فارسی میانه /duxst/ و دودر /duodar/ دوشنده	(سروشیان، ۱۳۷۰، ۱۱۲)، (مقیمی، ۱۳۷۳، ۱۴۲)
رود /rud/	فرزند عزیز و دل‌بند	فارسی میانه /reday/، /ruday/ مشتق از ایرانی باستان /raita/	(ایزدپناه، ۱۳۶۳، ۶۹)، (اقتداری، ۱۳۳۴، ۷۹)

واژه دژکردی	فارسی معیار	ریشه	منبع
		و اوستایی /raod/	
جار /jar/	صدا زدن	رویدن / رشد کردن مشتق از ایرانی باستان	(کلباسی، ۱۳۷۰، ۲۴۱)
		/jaraka/	
گرده /gorda/	کلیه	فارسی میانه گرداله به معنی کلیه	ایزدپناه، ۱۳۶۳، (۱۹۲) (کلباسی، ۱۳۷۰، ۲۲۷)
جوال /jowal/	گو نی بزرگ بافته شده از موی بز یا پشم گوسفند برای حمل کاه و علوفه	فارسی میانه /gowal/ مشتق از ایرانی باستان /gavalak/	(ایزدپناه، ۱۳۶۳، ۲۲۶)
مج /maj/	مغز/هسته	فارسی میانه /mazg/ اوستایی /mazga/	(ایزدپناه، ۱۳۶۳، ۲۲۵) (کلباسی، ۱۳۷۰، ۲۶۲)
ورزا /varza/	گاو نر	فارسی میانه /warzay/ مشتق از ورز و /gaw/ گاو	(سروش‌یان، ۱۳۷۰، ۱۷۲) (کلباسی، ۱۳۷۰، ۲۵۲)

-معرفه و نکره:

نکره یعنی نا شناختگی اسم و یکی از نشانه‌های پرکاربرد آن در فارسی معیار «ی» است. کبکی در کوه لانه دارد (ی پس از اسم آمده و نا شناختگی آن را گفته است). معادل دژکردی: «ی کوگی من کُ چال داره». در گویش دژکردی معمولاً یک به تنهایی به کار نمی‌رود بلکه برای بیان نا شناختگی قبل از اسم، نشانه ی و پس از آن نیز همان نشانه می‌آید. در این مثال به جای کبکی، ی کوگی (یک کبکی) آمده است.

تکواژه‌های u و ow نشانه معرفه و اشاره‌اند: مردکو (آن مرد) مردی که می‌شناختم، زنکو (آن زن)، اُرسی کو (آن کفش). برای نکره معمولاً علامت‌های «ی» در آخر اسم و یک به تنهایی پیش از اسم یا «یک» پیش از اسم و «ی» در آخر اسم می‌آید، همانگونه که در زبان رسمی و معیار نیز اسم به همین صورت نکره می‌شود.

آشی سیت بپزم (آشی برای بپزم). ی آشی سیت بپزم (یک آشی برای بپزم).

در گویش دژکردی بطور معمول برای نکره از «ی» پیش از اسم همراه «ی» بعد از اسم استفاده می‌شود.

-تصغیر: دو تکواژ «چه» و «ک» برای تصغیر به کار می‌روند. بیلچه (بیل کوچک)، پاتیلک (دیگ کوچک)، کاردک (کارد کوچک). در گویش دژکردی تکواژ (ک) بیشتر برای تحقیر به کار می‌رود: مردک، زنک.

-جنس در اسم: در اسم‌های عام نشانه خاصی برای تفاوت اسم مذکر و مونث نیست اما در نامگذاری انسان و حیوان، اسم‌های متفاوت، جنس را نشان می‌دهد:

بز: جنس ماده. پازن: جنس نر بز. تیشتر: جنس ماده جوان بز.

گاو: مطلق نام این حیوان بویژه ماده. ورزا: جنس نر گاو (برای کار)، جُنْگه: جنس نر جوان گاو. گَوَوَر: گوساله. شنْگد /shangod/: جنس ماده جوان گاو. نوبند: جنس نر گاو برای جفت گیری.

- **اسم اتباع:** برخی کلمه‌ها بدون داشتن معنی به دنبال برخی از اسم‌های با معنی می‌آیند و مجموعاً اسم مرکبی را می‌سازند به اسم‌هایی که همراه این واژه‌ها به کار می‌روند اسم و اتباع می‌گوییم. اسم و اتباع معمولاً برای گسترش معنی و بیان نوع و نیز تأکید به کار می‌روند.

او دِلو/owdelo/: آب و غذا. تاک و تیک/ تک و توک: چند تایی تعداد اندکی. ته و توال /ta:towel/: باقی مانده چیزی. لاک و لیک: داد و فریاد، سرو صدای ناشی از ترس یا ماتم. جاغ و جیغ: سرو صدا و جیغ. چنگ و پلو /pelu/: چنگ زدن چیزی با انگ‌شتان. چَش و چار: چشم. خنج و پنج: چنگال و ناخن به کسی یا چیزی کشیدن. قلی بلی /gholiboli/: آغاز حرف زدن کودک با ادای کلمات مبهم. چَنگ و پِل: رو چهار دست و پا رفتن کودکان. دُز و دُرو: دروغ. فُر و مُر: سرحال و قبحاق. کج و کوله: کج و اُریب. کش و تر /kashotor/: کشان کشان. گا و گوتل /gotal/: گا و گوساله. لت و پار: تکه پاره. یِرکی تَلری: ولگرد و بیکاره بودن، بی دغدغه بودن.

- **اسم صوت:** نامی است که بر صدای انسان، حیوان، اشیا یا پدیده‌های طبیعی گذاشته می‌شود لفظی را که اسم صوت می‌نامیم خودش معنی ندارد بلکه نامی است که بر آن صدای شنیده شده می‌گذاریم. برخی از اسم صوت‌ها در گویش دژکردی: بار و بور (صدای گاو). بوره، مَهکه (صدای بز). /ma:ra/: صدای بز و میش. تکش /takesh/: صدای ضربه آهسته. تُپ: صدای افتادن، چکیدن. چخ /chekh/: صدای راندن سگ. هَسکه /haska/: صدای نفس زدن. دَنگ: صدای تیر، صدای به هم خوردن در و صدای سیلی. شُرش /shireshe/: صدای ریزش آب و مایعات. قُدا: صدای مرغ خانگی. لیکه: صدای داد زدن یا گریه دختری زن. مَلچ مَلوچ: صدای جویدن. مَوو: صدای گربه. وهه /vaha/: صدای راندن گاو. یِچو /yecho/: صدای راندن گوسفند و گوساله.

- **شاخص:** در گویش دژکردی شاخص‌ها وابسته به فرهنگ اجتماعی است. خان واژه‌ای است که در ادوار ایلخانی قشقایی رونق داشته و به وابستگان خاندان طبقه حاکم یا ارباب و خاندان قشقایی اطلاق می‌شده است و البته کسان دیگری که در این طبقات جایی نداشتند، می‌توانستند با اجازه از خاندان‌های نامبرده از این عنوان استفاده کنند. معمولاً کدخدایان، کلانتران و نمایندگان خوانین از این عنوان استفاده می‌کردند. در گویش دژکردی به طور فراوان این شاخص بعد از نام افراد به کار برده می‌شود: عسکر خان، شیرزاد خان.

بیگ یا بگ، نیز عنوانی بوده برای استفاده بزرگان قبایل و طوایف: بگ محمد، میرزا بگ. کا نیز عنوانی برای بزرگان بوده: کامُندی. ملا عنوانی برای دانایان و مکتب داران بوده: ملا باقر. میرزا به کسانی که مادر سید داشتند، اطلاق می‌شد: میرزا حسین. کَل، عنوانی بوده برای کربلایی‌ها: کل میرزا محمد. مَشی برای مشهد رفته‌ها: مَشی حاجی. حاج برای حج رفته‌ها: حاج بهادر.

دیگر عنوان‌هایی که به ارتباط نسبی یا سببی افراد وابسته بوده است: دایی: هالو (هال): هال ممدسین (دایی محمد حسین)، عامو: عمو، عام محمود، خاله: خَله: خَله رقیه، پسر خاله: خُرزو: خُرزو محمدجان، مادر بزرگ: ننه: ننه نسا، پدر بزرگ: باپیر، باپیر مسیح، عمه: عامه: عامه مروارید، تاته (این واژه خاص لری بوگری و باصری است)، تاته شاپور.

- **ممیز:** در دستور زبان، ممیز اسمی که بین صفات شمارشی اصلی و اسم یا بین صفات مبهم چند و چندین و اسم قرار می‌گیرد است و مقدار یا واحد وزن و شمار را می‌رساند. مثلاً: بیست کیلو سیب، ده من گندم، چند فرسخ راه. در گویش دژکردی این شاخص‌ها فراوانند و وابستگی به فرهنگ واحدها دارد. تعدادی از این واحدها عبارتند از: یه من گندم/ یه بار که (کاه)، دو وقه ذرت، سه پاگا او (آب)، پاگا واحدی برای اندازه گیری آب کشاورزی بوده است. بته /bota/: همان بوته است برای شمارش واحد گیاه و علوفه است. یک بته نخود، یک بته گندم.

پاگاه: واحد تقسیم زمین و اندازه گیری آب کشاورزی بوده است و از کمترین تا بیشترین به این ترتیب است: نیم پاگا، یک پاگا، دو پاگا، یک لنگ (معادل چهار پاگا)، یک بند گا (معادل هشت پاگا)
 نکت /nokot/: اندکی، کمی، تداعی کننده چیزی کم و اندک: یک نکت پنیر
 پرچ /perch/: ذره، کمی، اندکی: یک پرچ روغن.
 بار: واحد شمارش آنچه چارپایان حمل می کنند: یک بار گه (گاه)، یک بار گندم
 برس /beres/: وجب، برای اندازه گیری ابعادی که از گام (شلنگ) و پا به دقت بیشتری نیاز دارد: این چوب را برس کن.
 راه: واحد شمارش برای آنچه با وسایل نقلیه حمل می شود: یک راه سنگ، دو راه شن.
 هرفت: واحد شمارشی که تداعی مقدار یا میزان زیادی باشد؛ اغلب برای کتک زدن کاربرد دارد: یک هرفت کتک خورد.
 گنی: (گونی) برای آنچه با گونی پیمایش می شود، یک گنی آرد، گنی کود شیمیایی: یک گنی گندم.
 قزقون /ghazghon/: واحد شمارش مایعات و محلول ها یا خوردنی های آبکی: یک قزقون دوو (دوغ)، یک قزقون رشته (آش)
 دلّه: ظرف روغن نباتی که جنس حلبی دارد، حلب هفده کیلویی یا پنج کیلویی: یک دلّه گندم، یک دلّه او (آب)
 شلنگ: گام، قدم، یک گام کامل، برای پیمایش زمین یا گستردنی ها: زمین را شلنگ زد.
 پا: واحد شمارش برای زمین یا گستردنی که ابعاد کمتری دارد و دقت بیشتری از گام و شلنگ نیاز دارد، معمولاً کیسه بافان از این واحد استفاده می کردند.

بافه: واحدی است که از مجموع تعدادی تار یا شاخه یا بوته علوفه یا گیاه تشکیل می شود. یک بافه گندم، سه بافه نخود.
 قوده: /ghoda/ از مجموع تارها یا شاخه ها یا بوته هایی که قطر مجموع آنها به اندازه انگشت نشانه و شست باشد: یک قوده جو، یک قوده گندم.

پولک /powlak/: خرمنی که از مجموع بافه ها تشکیل می شود. معمولاً پولک ها به صورت مدور هستند: پولک گندم.
 بُر: واحد شمارش تعداد یا گروه است برای حیوان و انسان. یک بُر گوسفند، برای انسان مفهوم منفی دارد، تعدادی افراد که چندان هدفمند نباشند و به اتفاق گرد هم آمده باشند: یک بر بچه علاف.
 یکی از ممیزها، واحدهای وزنی است. واحدهای وزنی رایج در کشور به این قرار بوده اند:

جدول ۱۴

واحدهای وزن

بار	۱۰۰ من تبریز معادل ۵۰۰ کیلوگرم
خروار	۳۰۰ کیلو گرم معادل ۶۰ من تبریز
من تبریز	۵/۶ کیلوگرم
من ری	۳ کیلوگرم
چارک	یک چهارم من (۱/۵ کیلو برای من تبریز)
سیر	۷۵ گرم
مثقال	۴/۵ گرم
نخود	۳۶ صدم گرم
وقه /vagha/	سه مثقال

واحدهای وزنی که در دژکرد رایج بوده است: من دژکردی معادل ۴ کیلو گرم؛ من شاهی معادل ۶ کیلو گرم. ۴ وقه معادل یک کیلو. چارک معادل یک کیلو. مثال: یه من و یه چارک و یه وقه می شود ۵ کیلوگرم و ربع امروزی.

واحدهای وزنی نامبرده تا قبل از ورود باسکول‌ها و تغییر اقتصاد و بازرگانی از مبادله کالا به کالا به خرید و فروش به صورت پولی رواج داشته است. در دهه‌های اخیر با ورود باسکول و ترازوهای دیجیتال، کاربرد واحدهای وزنی قدیم رنگ باخت؛ به طوری که امروزه فقط از واحدهای کیلو گرم و تن استفاده می‌شود.

۳-۳. صفت.

صفت: صفات در این گویش اغلب مانند زبان معیار است. البته در نوع تلفظ و شکل واژه تفاوت‌هایی دیده می‌شود: صفت اشاره: آن، این، همین، همان در گویش دژکردی به ترتیب: وو / VO / یو / YO / همی / همو، است. ایی: این، ایی اسپّ بیا(این اسب را بیاور). او: آن، او زمین(آن زمین)، همی: همین، همی باغ، همو: همان، همو روز. گاهی بدون هیچ دلیل و قاعده خاصی صفت بر موصوف مقدم می‌شود: نو خونه(خانه نو)، بدوره(بد قواره، بد هیکل).

صفات مبهم شامل: چند، هر، هیچ، کدام، در گویش دژکردی به جز کدام که «کوکی / koki/» است، بقیه تفاوتی ندارند. صفات شمارشی اصلی شامل اعداد هستند. در گویش دژکردی برای صفت شمارشی «یه» کاربرد دارد. یه / دو / سه / چار / پن / شش، شیش / هف / هش / نه / ده / یازده / دووازه / سیزده / چارده / پونزه / شونزه، شومزه / هفده، هیوده / هیژده، هجده / نومزه / بیس. صفات پرسشی شامل: چند، کدام، چه، چطور، چه قدر، چگونه ... در گویش دژکردی به ترتیب عبارتند از: چن / کوکی / چه / چطو / چه قه / چه طو. صفات تعجبی شامل: چه، چه قدر، عجب ... در گویش دژکردی به ترتیب: چه / چه قه / عجب، است. صفات عالی در گویش دژکردی تفاوتی با فارسی ندارد.

نشانه‌های تر و ترین: این نشانه‌ها در گویش دژکردی با فارسی تفاوت ندارد. با این تفاوت که صفت بهتر در گویش دژکردی «بختر» است و نیز بهترین «بخترین». مثلاً: «دژکرد و همه ی جا بختره». بهترین آب و هوا را داریم: «بخترین او و هوا ن داریم».

۳-۴. ضمیر. ضمیرها در این گویش تفاوت‌هایی با زبان معیار دارند. شش نوع جدا و شش نوع پیوسته ضمیر در گویش دژکردی، چنین است:

جدول ۱۵

ضمیرها

جدا(مفرد)	پیوسته(مفرد)	جدا (جمع)	جدا(پیوسته)
مو /mo/	م	ما (ایما در گویش باصری و بوگری)	مون
تو	ت	شما (ایشا در گویش باصری و بوگری)	تون
وو /VO/	ش	اونگل /oungal/	شون

ضمیرهای اشاره: همان واژه‌های رسمی زبان هستند که با تغییر شکل به این صورت تلفظ

می‌شوند: ای: این، او(آن)، اینگل /ingal/ (اینها) و (اونگل /ongal/)

ضمیرهای پرسشی: کی: کی اومیدی؟ (کی آمدی) کی اُمی؟ (چه کسی آمد). کوکی نه ایخی (کدام را می‌خواهی). کو کیش وگرو (کدام یک را برداشت)؟ /koja/ کجا چه: چه ایخی (چه می‌خواهی) ضمیر مبهم: هرکه: هر کس، هیشکه (هیچکس)، او یکی(آن یکی)

۳-۵. وندها

پیشوند وا:

این پیشوند بسیار پرکاربرد است و در ساخت‌های گوناگون معانی مختلفی ایجاد می‌کند. این پیشوند در بسیاری از کلمات، معنای پیشوند باز را می‌رساند. مانند: واگرداندن (بازگرداندن)، وازش کن: بازش کن، واز کردن: باز کردن، واخورشاندن /wakhorshanadan/: بهم زدن به شکل شیار و شخم، واجور کردن: پیدا کردن، وارسی کردن: بررسی کردن، جستجو کردن.

پسوند هُ (ho): این پسوند بیشتر در پایان جمله‌ها و در پایان بیشتر فعل‌ها به‌ویژه در پایان فعل‌های امر و نهی و نفی می‌آید و معنی سخن را موکد می‌کند: ایگوم هو، مانند: نریزی هُ، نگویی هُ، نبری هُ

۳-۶. اصوات / شبه‌جمله‌ها:

شبه جمله‌ها و اصوات در گویش دژکرد معمولاً چندین معنی دارند: آهوی: برای نداست یعنی با توام، گوش کن، کجا می‌روی. بُرشمون /boreshmon/: نوعی نفرین به معنای وامانده و درمانده باشی.

بوآم بوآم: بابام! بابام! فریاد سوزناک و همراه گریه در مصیبت مرگ کسی. ککام ککام: برادرم! برادرم! نوای دردناکی که در مصیبت‌ها به‌ویژه در فقدان برادر بر زبان می‌آید. اخی بوام: اخی بابایم، اخی ککام: اخی برادرم، اخی ددم: اخی خواهرم. رودم! رودم! رودم: در مصیبت فرزند خردسال یا نوجوان.

اوهی او/ow/: با این صوت حیوانات را به سوی آب‌شخور می‌برند. یخ: صوتی برای راندن بزاها. کش: برای پراکندن پرندگان. پیو پیو: خطاب به پرندگان اهلی برای خوردن غذا / وهه: برای راندن گاو. چخ: برای راندن و دور کردن سگ. کله کله: برای راندن مرغ یا بره و بزغاله به داخل آغل یا محل نگهداری شان. گژو گژو: صوتی برای تحریک گاو نر هنگام جفت‌گیری. /نگه نگه/ هُرت هُرت: صوتی برای تحریک بز نر هنگام جفت‌گیری. فُچ فُچ: برای تحریک قوچ هنگام جفت‌گیری. گُلو گُلو: برای صداد زدن گربه.

آهیی/ahaay/: چقدر دور است، خیلی وقت است، حالا کجا تا آن وقت. ای بشری: به کسی می‌گویند که پرخوری می‌کند و در مواردی به کسی که زیاده‌خواه است. ریم سه، ریت سه، ریش سه ...: رویم سیاه، رویت سیاه، رویش سیاه: برای کسی که در انجام کاری که ادعایش را داشته ناتوان بوده، شرمندگی کسی شدن که از ما انتظاری داشته است.

بُش: زن‌ها به مخاطب خود می‌گویند. یعنی من از دیدن این کار یا شنیدن این حرف تعجب می‌کنم. تَخ: صدایی برای پرهیز دادن کودکان از نزدیک شدن به خوراکی نامناسب. خونه سُخته: خانه‌اش در آتش بسوزد. برای کسانی که از او ناراحت هستند. درد: نفرین است/ درد هیجا نبید: نفرین است، امیدوارم به یک بیماری ناشناخته دچار شوی. سَرخواره: امیدوارم بلاها بر سر او نازل شود.

هوی شباش: صدایی که سلمانی ده در قدیم موقع اصلاح سر داماد در میان جمع و هلهله، سر می‌داد. هیی‌ها/ پییه‌ها: صوتی است در معنای هیهات.

۷-۳. قید:

برخی از قیدها در گویش دژکردی:

ا: س: a: s: اصلا، (ا س ای): اصلاً می‌آید). و بُدو: به سرعت. ای قه: این قدر. ایطو: اینطور، به این شکل. ایسو: حالا. بُری: گرد و بُری: قطعی و کامل. برچ برچ: در حال برق زدن. بی‌هَرس و پُرس: بی‌خبر، بی‌مشورت، بدون پرسیدن و شنیدن اقدام به کار کردن. بیشتر: کمی بیشتر. زی: فوری، زود. ج: لقی: /j:lghi/: عصبانی. چه‌قه: چقدر، چه مقدار. راس

را سکی: را سستی راستی. دژکی: دزدکی، آرام، یواش، پنهانی. دوتایی: دوتایی. یه کته: مقدار زیادی. کندن کندن: آرام و با اتلاف وقت کار کردن. ملاهم: ملاهم، آرام. ویبو: ممکن است. ولکی: بی هیچ سبب و بهانه. گره گر: دسته دسته، پیایی. همی: همگی. هنی: هنوز. یه کرپه: یک جا، گروهی. ایسو و یو ب: حالا از این بعد.

۴. ویژگی‌های نحوی

معمولا تعیین دستور و مشخصات نحوی در زبان گفتار مشکل است. در گویش‌ها نیز همین مشکل وجود دارد اما برخی از ویژگی‌های نحوی در این گویش برجسته و چشمگیر هستند که توجه به آنها ما را با نحو فارسی در متون گذشته بیشتر آشنا می‌کند.

- ۱- معمولا فعل بر دیگر اجزای جمله مقدم آورده می‌شود: رفتُم و گه: به کوه رفتَم. رفتی مِنِ باغ؟: رفتی به باغ؟
- ۲- ضمائر پیوسته شخصی وقتی در نقش متمم با شند پیش از فعل می‌آیند. پرکاربردترین حروف اضافه در گویش دژکردی «به»، «و»، «از» است که در این گویش «و» به معنی به است. به او گفتم در گویش دژکردی «و ش گتم»، «و» حرف اضافه است. «ش» ضمیر پیوسته «گتم» فعل است. مثال‌های دیگر: و ش رسی: به او رسید. صرف کامل: و م رسی / و ت رسی / و ش رسی / و مون رسی / و تون رسی / و شون رسی.
- ۳- در جمله‌هایی که نهاد پذیرنده حالت است به طور معمول از افعال اسنادی استفاده می‌شود. یعنی افعال: است، بود، شد، گشت، گردید. فعل اسنادی «است» در گویش دژکردی مانند زبان معیار، معادل مصوت کوتاه () است. جمله هوای دژکرد خوب است، در گویش دژکردی این گونه خوانده می‌شود: هوای دژکرد خوبه (خوب) و به این ترتیب فعل اسنادی است تلفظ می‌شود. در افعال مختوم به «ه» فعل اسنادی و غیر اسنادی به «یه» ختم می‌شود. ظرف‌ها شسته است؟ / دَرَقَل شُشتیه؟ غذا خورده‌ای در گویش دژکردی «غذا خورادیه».
- فعل اسنادی بود در گویش دژکرد «بی» خوانده می‌شود. هوای دژکرد دلپذیر بود: هوای دژکرد دلپذیر بی. فعل اسنادی شد در گویش دژکردی «وابی» خوانده می‌شود. آسمان ابری شد: آسمون اوری وابی. دو فعل اسنادی گشت و گردید در گویش دژکردی کاربرد ندارد.

۵. حروف

حرف اضافه:

از: در گویش دژکردی معادل وَ است. «و گه واگشتُم»: از کوه برگشتم. «هیجا و هووی دژکرد بهتر نی»: هیچ جا از هوای دژکرد بهتر نیست.

با: در این گویش معادل بویی یا پوی است. «بوی (پوی) هوی دشت زنده بیدم»: با هوای دشت زنده بودم. به: در گویش دژکردی معادل _ (وَ) است:

«دس دسه چشمه دا بید مَلَق یاد یار تا بیا عاشق و نو زیر سایش یاد پار». (رئیسین)

دست به دست چشمه داد بید مجنون یاد یار تا عاشق دوباره زیر سایه‌اش بیاید به یاد پارسل.

در گویش دژکردی گاهی به جای حرف اضافه «به» از «وَ» استفاده می‌شود. رفتیم به کوه معادل دژکردی آن: رتیم وَ گه. در: در گویش دژکردی حرف اضافه «در»، «مِن» است:

هر میرشکالی بس تیر مِن کیله وَ گه وَ کمر

همچون شکال وَ تیر او عمر خوشم ره وَ هدر (رئیسین)

هر میرشکاری بست به تیر در کمینگاه‌ها و کوه و کمر مانند شکار و تیر، عمر خوش هم به هدر رفت. از ادات تشبیه در گویش دژکردی تنها مثل کاربرد دارد که «مث» خوانده می‌شود. مثل بید داخل آب می‌لرزد: «مث بید من او ایلرزه».

روی: ری خوانده می‌شود. روی چمن‌ها دراز کشیدم: «ری چمنل داراز کشیدم». کنار: «هیبا» خوانده می‌شود. رتیم تا هیبای روخونه: رتیم تا کنار رود خانه. مگر «می» یا «مه» خوانده می‌شود. مگر برف می‌زند: «مه برف ایزنه». در حروف اضافه مرکب نیز، «از» و «به»، «و» خوانده می‌شود. به همین ترتیب: از راه/ و ره، از طریق/ و طریق، از نظر/ و نظر، از لحاظ/ و لحاظ، به جای/ و جای/ به خاطر/ و خاطر، ... حرف ربط:

حرف ربط وابستگی: این حروف دو یا چند جمله ساده را در جمله مرکب به هم پیوند می‌دهند؛ درحقیقت نشانه ترکیب جمله هستند (مهرآوران، ۱۴۰۰، ۱۴۲). اگر، تا، چون، چه، زیرا، که، ... بیشتر این حروف در واژگان دژکردی کاربردی ندارند و همانگونه که گفته شد دو حرف «از، به» در گویش دژکردی «و» خوانده می‌شود و به همین ترتیب حروف مرکب «از آنجا که/ و اونجه که، به محض اینکه/ و محض یو که خوانده می‌شود.

نشانه مفعول: نشانه مفعول در زبان فارسی «را» است و گاه مفعول در جمله بدون نشانه می‌آید: کتاب را خواندم: «کتاب خوندُم». نشانه مفعول در گویش دژکردی مصوت کوتاه «یا نَ» است. «پر سیاوش بکال» پرسیاوش را بکار. در مواردی که مفعول به‌های ملفوظ یا ناملفوظ مختوم است نشانه مفعول نَ است. کوچه را گشتم: «کیچه نَ گشتم». ماه را در روی تو دیدم: «ماهِ نَ مین ریت دیدم» (های ملفوظ).

حرف ندا: حروف نشانه ندا در زبان فارسی شامل: ای، یا، الف بعد منادا است. یا: معمولاً پیش از نام‌های دینی کاربرد دارد. این نشانه‌ها در گویش دژکردی با آنچه در زبان معیار رایج است، تفاوتی ندارد. یا خدا/ یا علی/ یا حسین / یا شمس علمدار/ یا چل شیدون (چهل شهیدان).

۶. نشانه‌ها

نشانه‌های جمع: نشانه جمع در فارسی «ها و ان» است. در گویش دژکردی نشانه‌های جمع ل و یل است. چنانچه واژه جمع بسته شده مختوم به‌های ملفوظ یا غیر ملفوظ باشد جمع آن منتهی به یل است؛ در دیگر موارد جمع آن به ل است:

«گرمسیر تا سردسیر که شهر تا شاه نشین
جشن دزکرد گلم اسپل وگی کُ زین» (رئیس‌یان)

اسپل (اسب‌ها را) در اینجا نشانه جمع _ل است. ولی در مواردی های ملفوظ و غیر ملفوظ مختوم به یل است. برمی‌خیزم کوچه‌ها را بگردم: و رسم کیچیل بگردم. در اینجا نشانه جمع یل است. تا صبح ستاره‌ها را شمردم: تا صب ستاریل اشمردم. در اینجا نشانه جمع یل است (ناملفوظ).

کاه‌ها در مسیر ریخته‌اند: «که یل مین مسیر رخته نه» (ملفوظ).

-فرهنگ نام‌ها و واژه‌ها:

بسیاری از نام‌های مربوط به خانواده و اسباب، غذاها، گیاهان، جانوران و ... در هر گویش متفاوت است. در اینجا تعدادی از این نام‌ها را در گویش دژکردی معرفی می‌کنیم.

خانواده و فامیل:

با پیر: پدر بزرگ/ بوا: پدر/ پیزا: فرزند همسر از ازدواج قبلی اش/ خله/ khola/: خاله/ خوارزن: خواهر زن/ خوار شوور: خواهر شوهر/ دَد: خواهر/ دوما: داماد/ دُبی/ دی: مادر/ خُسی: مادر زن/ عامو: عمو/ برار زن: برادر زن/ ککا: برادر/ هماریس: هم عروس/ جومولو: دو قلو، همزاد.

خوردنی‌ها، نوشیدنی‌ها، میوه‌ها:

اَو: آب/ بادنجون: بادمجان/ بالنگ: خیار سبز/ گرده: نان تنوری/ شُل شُلی: نانی که از خمیری سست و شل‌تر از معمول روی تابه پخته می‌شود/ بنتووه: حلواپی که از ته نشین آب شده کره با آرد و ادویه گرم درست می‌شود/ بریزه: صمغ درخت بن وحشی/ تخمک: تخمه/ تَرشک: نوعی سبزی ترش مزه و پهن برگ کوهی برای تهیه غذای محلی. دو وا (دوغ با)/ خاک: تخم پرندگان و خزندگان/ دُمبلاغ: دُمبلان کوهی، قارچ/ خیار چمبر: گونه‌ای خیار که از خیار معمولی بلندتر است، به رنگ سبز لیمویی و اغلب کج/ دمپخت: کرکر: ته دیگ/ شله: پلویی که سست و شل‌تر از معمول خود باشد/ کُنجی: کنجد/ کِدی: کدو/ گُونه: گندمینه، کوبیده گندم شبیه به بلغور که نوعی غذای محلی است/ گندی: عدس/ مییز: مویز، کشمش.

پوشاک:

اَر سی: کف/ چُقه: چوقا/ کُردک: قبا و لباسی بلند که از جنس نمد است و در قدیم چوپانان می‌پوشیدند/ تمبون: زیر شلوازی، گرمکن/ تمبون قری/ gheri/: لباس چین دار و رنگین محلی زنان/ کُردی: شلوازی گشاد و ضخیم معمولاً برای کار/ کَشا: ژاکت/ تسمه: کمربند/ جومه: جامه/ پنجه کش: پوشش انگشت، انگشتانه، که برای کار دروی گندم به انگشت می‌کرده‌اند/ کمری: دامن/ کوت: کت/ مِلکی: گیوه/ کفش نخی دستباف.

درختان و گیاهان:

اُشننگ: درختچه‌ای شور در صحرا که به سبب تولید کف و داشتن خاصیت اسیدی از دانه‌ها و برگ‌های آن مانند پودر لباسشویی استفاده می‌شده. اوریشم: آویشن/ زدی: زرد، صمغ/ پیدن: پونه/ جِرج: نوعی درختچه بادام کوهی/ سیرموک: گیاهی شبیه تره که در اراضی آبی می‌روید/ چُندروک: چُندر: گیاهی خودرو که در مزارع می‌روید، برگ‌های آن شبیه به برگ ترب است، خوشه‌های سنگین و پر دانه‌ای دارد، خوراک دام است/ کنگر: گیاهی خاردار که ریشه خوراکی دارد/ کاشنی: کاسنی.

۷. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که گویش دژکردی به‌عنوان یکی از گونه‌های زنده و پویا در حوزه لری جنوبی، جایگاهی مهم در میان زبان‌های ایرانی جنوب‌غربی دارد و از منظر تاریخی و ساختاری، تداوم‌یافته فارسی میانه به شمار می‌رود. تحلیل داده‌های میدانی گردآوری‌شده حاکی از آن است که این گویش، ضمن برخورداری از هسته مشترک با فارسی معیار، مجموعه‌ای از ویژگی‌های متمایز آوایی، صرفی و نحوی را حفظ کرده است که برخی از آن‌ها بازتاب ساخت‌های کهن زبان فارسی‌اند. در سطح آواشناسی، فرایندهایی چون حذف همخوان پایانی، ابدال واکه‌ها، پیشین‌شدگی، قلب و همگونی، نظامی منسجم و قاعده‌مند را شکل داده‌اند که نه تنها نشانگر تحول درونی گویش است، بلکه پیوند آن را با لایه‌های تاریخی زبان فارسی آشکار می‌سازد. در حوزه صرف، ساخت افعال به‌ویژه در زمان‌های گذشته، کاربرد فعل‌های کمکی خاص مانند «بو» و «بید»، تغییر در شناسه‌های جمع و نیز صورت‌های مصدر منتهی به «سَن»، بیانگر تداوم عناصر فارسی میانه و تحول تدریجی آن‌ها در بستر محلی است. از نظر نحوی نیز تقدّم فعل بر سایر ارکان جمله، جایگاه ویژه ضمائر پیوسته و کارکرد متمایز حروف اضافه، ساختی متفاوت اما نظام‌مند را عرضه می‌کند.

همچنین بررسی واژگان، ممیزها و واحدهای بومی سنجش، نشان داد که زبان در پیوندی عمیق با نظام معیشتی، کشاورزی و روابط اجتماعی جامعه دژکردی شکل گرفته و تحولات اقتصادی جدید، به‌ویژه ورود نظام سنجش نوین، بر کاربرد برخی عناصر زبانی تأثیر گذاشته است. برآیند کلی پژوهش بیانگر آن است که گویش دژکردی گنجینه‌ای ارزشمند از میراث زبانی و فرهنگی ایران است. مستندسازی و تحلیل علمی آن نه تنها در حفظ تنوع زبانی اهمیت دارد، بلکه می‌تواند در مطالعات تاریخی زبان فارسی، برنامه‌ریزی زبانی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های واژه‌سازی بومی نقشی مؤثر ایفا کند.

۸. منابع

- اقتداری، احمد، (۱۳۳۴) فرهنگ لارستانی، تهران، جهان معاصر.
- اورانسکی، ای.م. (۱۳۵۸)، مقدمه فقه اللغة / ایرانی، ترجمه کریم کشاورز، تهران: انتشارات پیام.
- ایزدپناه، حمید (۱۳۶۳)، فرهنگ لری، تهران: آگاه.
- رئیسین، اکبر (۱۳۹۰)، مانده تا برف زمین آب شود، شیراز: انتشارات نوید شیراز.
- حسینی فسایی، میرزا حسن. (۱۳۸۲)، فارس‌نامه ناصری، تصحیح منصور رستگار فسایی، تهران: امیرکبیر.
- سروشیان، جمشید (سروش) (۱۳۷۰)، فرهنگ بهدینان، تهران: دانشگاه تهران.
- کلباسی، ایران. (۱۳۷۰)، فارسی اصفهانی، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه علوم انسانی).
- مدرسی، یحیی (۱۳۶۸)، درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- مقیمی، افضل (۱۳۷۳)، بررسی گویش بویراحمدی، شیراز: نوید.
- مهرآوران، محمود (۱۴۰۰)، سامان سخن (چاپ پنجم)، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی.
- مهرآوران، محمود (۱۳۹۶)، گویش نامه علامرودشت، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۸۶)، دستور زبان فارسی ۱، چاپ نهم، تهران: سمت.
- بول، جرج (۱۳۹۲)، نگاهی به زبان، ترجمه نسرین حیدری، تهران: سمت.
- فهرست مقالات، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌ها
- بروغنی، فاطمه (۱۳۸۳)، بررسی واج شناسی گویش سبزواری، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران
- پروین، محمدجعفر و دیگران (۱۴۰۲)، ریشه واژگان لری و غیر لری در زبان‌های سانسکریت و سندی، پژوهش‌نامه اورمزد، دوره ۱۳، شماره ۶۲، صص ۷-۲۵.
- حاجیانی، فرخ (۱۳۸۶)، بررسی ریشه‌شناختی منتخبی از واژگان گویش بوشهری، علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، شماره ۵۳، صص ۱-۲۰.
- کرد زعفرانلو، عالیه و دیگران، (۱۳۹۱)، مقایسه فرایندهای واجی همخوان‌های گویش لری بالا گریوه با فارسی معیار، جستارهای زبانی، دوره ۴، شماره ۱، صص ۱۵۱-۱۷۹.
- صادقی، علی‌اشرف (۱۳۴۹)، زبان فارسی و گونه‌های مختلف آن، فرهنگ و زندگی، شماره ۲، صص ۶۶.
- طاهری، اسفندیار (۱۳۹۷)، درباره پیشین‌شدگی واکه u در لری و گویش‌های مرکزی ایران، مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران، دوره ۶، شماره ۲۳، صص ۸۳-۹۶.
- هزبری نوبری علیرضا و دیگران (۱۳۹۱)، توسعه فرهنگی جوامع شمال فارس در دوره باکون: تپه مهرعلی، مطالعات باستانشناسی، دوره ۴۰، شماره ۲، صص ۱۰۱-۸۳.

منابع لاتین

Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. USA: Blackwell